

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у
Крагујевцу
(30-31. X 2009)

Књига I

ЈЕЗИЧКИ СИСТЕМ
И
УПОТРЕБА ЈЕЗИКА

Крагујевац, 2010.

ЛЕКСИКА ИСИДОРЕ СЕКУЛИЋ СА СТАНОВИШТА САВРЕМЕНЕ СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ

У раду се анализирају и афирмишу неки ставови Исидоре Секулић формулисани у неколико њених есеја посвећених српском језику. Она је спадала у оне српске писце који су имали изразиту свест о култури употребе и неговања језика. Њено директно ангажовање на прикупљању материјала за општи речник српског језика одразило се и на креативност у коришћење лексичко-творбених образаца у својим књижевним текстовима, чиме је дала свој допринос укупном лексичком фонду.

Кључне речи: књижевна лексика, стандардизација, лексички нивои, лексичка креативност, развој језика

0. Исидора Секулић спада међу оне малобројне српске писце који су дали директни допринос не само српском језичком изразу него и његовој лексикографији. Познато је, али не и општепознато, да је више година непосредно радила на ексцерпцији и контроли ексцерпције лексичке грађе при формирању корпуса за израду тезаурусног речника. О томе постоје подаци не само у Белићеву Уводу првој књизи Академијина речника, него постоје и материјални подаци на картицама речничке грађе са њеним иницијалима или рукописним интервенцијама које се разазнају по мастилу црвене боје.

1. Интересовање за језик И. Секулић не своди се само на његову садржајну, дубоко промишљену, језички одговорну и богату употребу у текстовима обимног прозног и критичарско-есејистичког дела – него се то занимање експлицитно огледа и у њеној књизи *Говор и језик културна смотра народа*. Са изразитом свешћу о значају употребе језика као феномена који има симболичку вредност за национални идентитет народа који њиме говори, она је у овој књизи показала, пре свега као интелектуалац и једна од најумнијих, још увек непревазиђених жена стваралаца у нашој књижевности, своје недвосмислене ставове којих би било корисно да се подсетимо и данас кад је српски језик опет, како у извесној фази нове консолидације стандарда тако и растакања, јер је изложен различитим негативним притисцима.

Неколико наслова њених есеја посвећених језику то најбоље говоре: *Говор и језик; Културна смотра народа; Српски народни језик (боље рећи говор); Језик (језик народни, мајтерњи, завичајни, језик књижевни), Босански језик, говор, стил; Језик и стил; О београдском стилу; Језик Горског вијенца; Анализе и оцене превода* и још више различитих есеја о превођењу на српски. У овим текстовима И. Секулић није граматичар, али јесте неко ко с пуном компетенцијом заговара културу употребе и неговања језика. За ову прилику издвојили смо само по неке кључне реченице, али које заједно показују и актуелност и утемељеност Исидориних социolingвистичких па и филозофских „енциклопедијски широких“¹ промишљања у којима се огледа њен „апсолутни слух“ за језик:

1 Зоран Мишић је за Исидору рекао да је поседовала „апсолутни слух“ (уп. З. Мишић, *Реч и време*, Београд 1968).

– Језик, заправо, шџа је? Наџомилано лексичко блаџо израза и изражајних форми и формула, које човек с џомоћу џговорне силе у себи шџече једнако, даље и даље шџече. Јесу ли шџо речници, ушџврћени облици џговора. Но, за неколико деценија, некада и брже, некада из разлоџа ужасно сџољних и ефемерних, настџају у речнику промене, дођуне, редуџије; обнавља се језик, кажу.

– У шџим умошџворинама /народним/, у језику шџога ума крије се, до данас, највиши креатџорски наш актџи, шџо је наша четџвртџа димензија.

– Човек има језик чулни, оком и ухом заџажљив; и има језик унутџрашњи ... Те две моћи наше, две су моћи, У форми звука на ушџа избачена реченица није никада оно шџо је реченица унутџрашња. Писци знају добро: никада! Унутџрашњи џговор шџо је семаншџика духа: истџина, једностџавностџи, директџностџи, која се не може преџисаитџи, преџршџаитџи.

– Политџичка истџорија има еџохе рашџова, култџурна истџорија има еџохе језика.

– Вавилонска кула је џодем симбол. Гледајући у њу као у слику, симбол, видимо да један истџи фактџор једна истџа моћ – језик и сједињава и разјеђује џуде. Људи који имају истџу истџорију шџрадиџије, истџу судбину, њих језик везује, не до рођашџива, неџо до конџруенџије. Но зашџо шџио свака шџаква заједница има свој језик, језици разјеђуњавају, пресеџају као нож ... Сшџраним језиком се човек служи као новџем, не као крвљу.

– Сваки преџород у једном народу ишао је и иде с преџородом језика; најбоље еџохе друшџтвеноџ, научноџ, уметџничкоџ живошџа иду с преџородом језика.

– Реч је врховна сила иншелектџа и уметџностџи.

– У лексикоџграфском заводу у Беоџраду нас петџоро узимали смо џоједине речи надохваитџи, изџоварали их, обично је било шџри до петџи разних акценатџа, а сви смо били Срби, само од разних крајева. Слађали су се честџо они који су преџзнавали: прџстџо не знам како шџреба акценџиоватџи.

– Кад би мођао језик једноџа човека шџостџаитџи књижевни језик, ја бих џласала за Кочићев језик. Која снаџа, који сџил, који звук, која мађика шџрансџедентџна.

– Заједнички књижевни језик четџири самостџалне реџублике је проблем и процес; проблем који се може решитџи, шџо јестџи сама се у себи решитџи и процес који може донетџи ону философску редуџију мођућностџи кад најзад остџану два рођа дилеме.

– Језик сам шџо себи може да буде иншџираџија, да он храни дух, као шџио дух храни њеџа. Наш књижевни језик је шџрилично сџао, јер џа одвише хране они који се књигама хране, и јер је немаран за оно шџо крију шџокрајински џговори и класична наша литџерашџура ... Кад дође до превођења са сшџраних језика, онда је човеку језа од сиромашџива. Петџи шестџи разних џлаџола преводе се сви једним џлаџолом ... Тако се може разуметџи раскош у језику Данунџа. Из свих се наречја црџе, а кад је нешџио зџодно унесено у књижевни језик, пресџало је битџи наречје, пресџало је битџи архаизам, шџа ма како архаично било само шџо себи.²

2 Стање у језику преводне књижевности данас је вероватно још лошије. Ово би можда био сигнал да један од наредних научних скупова буде посвећен управо томе. У журби с временом све је више буквалних превода и у литератури. И. Секулић је о језику превода често говорила. Познат је њен хвалоспев Даничићеву преводу Старог завџета: „Слух Даничићев, и онај за ритам и онај за звук и бруј језика, морао је бити изванредан. Дах писџа, правога писџа у Даничићу, морао је бити силан. Тај је превод прави триумф нашега језика, и млада генерација наших писџа, чији језик је доста пута монотон, добро би чинила да слух свој чешће изложи Даничићевџу фонетици и музи-

Ово је била 1925 г. кад се већ био појавио Белићев Правопис српскохрватског језика.

II

2. А сад нешто о „случају“ Исидорине *кронике*. Скоро да нема утврђеног правила да ли у новим издањима треба писцима мењати правописно првобитне текстове који су изашли за њихова живота, и у којој мери би то било дозвољено. Ако би се мењали, одавно би Исидорина *кроника* (паланачког гробља) била у савременим издањима претворена у правописно варијантни облик *хроника* (грч. *chronos*), како је иначе обичније у српској транскрипцијској норми. А кад је о *кроници* реч, која је заправо иницирала и ову тему, постоје и подаци који могу бити занимљиви и за лексичку норму. Наиме, у време штампања књиге *Кроника паланачког гробља* 1940. списатељица је тражила да види ревизију. Кад је видела коректорске интервенције у првих 8 табака ревизије она је у писму уреднику Задругиног кола и секретару СКЗ Павлу Стевановићу написала између осталог и ово: „ ... Неко је поправио у наслову *Кроника* у *Хроника*. Мора остати *Кроника*, јер се у тексту на доста места јавља иста реч у истом облику.

Мислим да *Хроника* и *Кроника* иду равноправно, и кад сам ја навикла на први облик, нисам много у грешци. Сва француска литература каже ту грчку реч са к место х. Добро, Французи беже од аспираторног х. Али Енглези и Немци изговарају то х са слашћу, па опет пишу *Кроника*, *хронологија*, итд. Молим дакле да од тога не правите питање, због оне техничке околности коју сам споменула напред.“

3. Ипак, ако смо у први мах помислили да је, на српској страни, само И. Секулић писала *кроника*, можда под утицајем немачког са кога је иначе преводила, демантоваће нас подаци из Академијина речника. Наиме, тамо под речју *кроника* (која се иначе најпре упућује, по методолошком поступку у оваквим случајевима, на правописни облик који је имао предност у српској варијанти и у српскохрватском, а по Матичину правопису српског језика само *хроника*) – дакле, тамо се у иначе семантички разрађеној одредници појављују још неки српски аутори и из Исидорина времена који су овај тип грцизама писали са транскрибованим к.³ Ту је, за основно значење „врста историографског списка средњовековне књижевности“ пре свега Скерлићев пример (из 1921. г.): *Његова кроника чини прелаз између средњовековних кроника и модерних историја* (Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд 1921, 32). За друго значење ове речи „уопште хронолошки преглед важнијих догађаја, повест (места или породице)“ појављује се Глишићев пример из превода Гончаровљевог „Обломова“ (издање из 1889 и 1949): *Предања о штом сџаринском дому ... беху једина кроника коју су водили сџари послужителџи, дадиље и дојкиње* (М. Глишић, И. С. Гончаров, *Обломов*, превод с руског, Београд 1989 /1949/, 8).⁴ Поред Исидориног примера: *Паланка се давно већ научила да са смехом слуша скандалозну кроникку неба и земље, како ју је лудак измишљао* (И. Секулић, *Кроника паланачког гробља*, Београд 1940, 112), ово значење је поткрепљено још и примером Славка Мићановића.

ци.“ И заиста, свако ко чита Даничићев превод Старог завјета задивитиће се и данас његовој језичкој висprenости.

3 У Белићеву *Правопису српскохрватског језика* (издање 1950), дакле пре Новосадског договора, нормирано је *хроника* (*кроника*)

4 У оба издања се појављује *кроника*.

вића из дела „С Мајевице и Семберије“, Сарајево 1947, 10: *То је кроника усџанка у сјеверо-источном крају Босне*. И треће значење „књижевно дело у коме је обрађен хронолошки низ догађаја“ поткрепљено је, поред Крлежиног, једним примером са српске стране – из дела Маре Малагурска-Ђорђевић, Вита Ђанина и друге приповетке, Београд 1933, 20 – а он гласи: *Што сам се за ње шри године на њашиа с бабом, о њом би се кроника могла на њисаши*. Одредница кроника завршава се фразеологизмом „жива кроника“ што значи „онај који много зна о своје времену и савременицима“ који је поткрепљен хрватским примером Љ. Јонкеа и Исидориним: *Прича сџари гробар, крезуб и древан, али одличног ѡмђења и жива кроника ѡланке*.

Ако бисмо ову транскрипцијску варијантност проширили даље на творбено гнездо, на изведенице и сложенице: *кроничар, кроничарски, кроничарсџиво, кронично, кронограм, кронограф, кронолог, кронологија, кронологијски, кронологијски, кронолошки, кронолошки, крономешар, крономешарски* – сусрели бисмо се и са примерима Ђуре Даничића, Јаше Продановића, Лазара Кнежевића, Родољуба Чолаковића, Милана Милићевића, Стојана Вељковића, Сретена Поповића, Живана Живановића, Јанка Веселиновића, Владана Ђорђевића итд.

Ово може, поред осталог, бити илустративан пример како је за утврђивање појединих фаза у развоју и формирању нашег књижевно-језичког израза битан речник који обухвата грађу у дужем односно укупном временском распону и на широко територијалном простору. Стога се посебно не може и не сме занемарити тзв. „српскохрватски“ књижевни период српског језика, а поготову се не би смело замерати лексикографима што ове или сличне „несрпске“ стандардне облике уносе у речнике, или их уопште помињу. Па то су разлози што и једнотомни Матичин речник даје контролну одредницу: *кроника в. хроника*.

За Исидору Секулић то је било погодно време (стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца) „да се наш књижевни језик отвори и рашири“.

III

4. У корпус великог речника је иначе ушло 12 (дванаест) Исидориних дела, рачунајући и два превода. За ову прилику ћемо навести само неколико начелних констатација које се односе на њену лексику. Она је репрезент српског књижевног и језичког израза, актуелног једнако у свом времену и данас. У сумарном прегледу потврде из њених дела долазе на отприлике сваких десетак страна Речника, гдекад и чешће, а то значи да једна књига има отприлике око 80 примера из њеног дела.

Може се издвојити неколико карактеристичних лексичких слојева:

- доминантна књижевна лексика: *исџинољубивосџи, човекољубље, узречица, расџира, виџица, учен, ѡклецнуџи;*
- књижевна лексика, често на граници индивидуализама, настала по домаћим творбеним обрасцима: *безумничџи, ѡревешен, ѡчувашџи, расџмиљавиџи, оболесџи се, економка, цркварка, ѡрисвојеница, изо ѡуџребљаван, расмејашџи, сџаринарница, ѡречар (переча), укамариџи, муцкаџи, раслабљеносџи, канцеларијашџи, ѡусџоловка, занесвесџи се, ис ѡѡвоашџи, усџремачица, џаздовић, џлавобољан, заџрњашџи, својџљивосџи, минисџирашџи, звизак, џеџоџиња, ваљасџи, маџорка, ручаоница, џробарка, расмејашџи се, оболесџи се, џейница, изуѡџребљаван, укћериџи, шваџашџи*. Овде је посебно приметан, данас из других разлога акту-

елан, слој назива за женска занимања и сл. за који неупућени мисле да је слабо продуктиван у српском језику, а напротив, код И. Секулић је чак врло заступљен: *присвојеница, ветеринарка, економка, цркварка, зрбарка, йомајка, йоћерка, штарашељка, йоседница, хористикиња, богајашница, усјремачица;*

- народна лексика опште употребе: *вермајти, шаљигашки, прекачка, шаншава, пресенејити се, йлајваз;*
- војвођанска народна лексика: *лаћман, ћебић, салашар, цетница, надзрњавати, авлијар, ветеринарка, усјегнути, боботајти, ђефлеисан;*
- војвођански германизми, тзв. варваризми: *шјајерважн, цвикер, шлус, фелер, инајгер, илајфер, шјекулирати, фрајла, штифлейна, шлингерај, вершей;*
- друге позајмљенице: *администрирати, пасијанс, елоквенција, ежотика, коншоар;*
- турцизми: *севдалија, драм, ићиндија* и сл.

5. Међу овим нивоима свакако бисмо као најделотворнији издвојили управо онај творачки лексички слој, често на граници индивидуализама, који је наш књижевни језик обогатио обрасцима што се налазе у самим темељима српскога језика, а који је данас прилично запостављен, прецизније речено успорен, на рачун експанзивних страних лексичких префиксалних и сложеничких модела. Тај креативни творачки лексички слој, приметан и препознатљив у Исидориној реченици, чини ми се, данас недостаје српској новијој књижевности; она га не негује, а књижевна критика не афирмише или довољно не препознаје.

Литература

И. Секулић, *Језик и култура*, изд. Stylos, Нови Сад 2003.

Правойис српскога језика, изд. Матица српска, Нови Сад 1993.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I–XVII, изд. САНУ, Београд

Речник српскога језика, изд. Матица српска, Нови Сад 2007.

ISIDORA SEKULIĆ'S VOCABULARY IN THE PERSPECTIVE OF CONTEMPORARY STANDARDIZATION

Summary

The report explores certain Isidora Sekulić's viewpoints stated in several of her essays published in the book *Language and Style: A Cultural Display of People*. The authoress propagates her work in the Serbian Academy of Sciences and Arts on collecting material for a general-purpose dictionary of the Serbian language. The analysis shows that Isidora Sekulić, with a pronounced awareness of the importance of the language preservation and its development, observes further directions concerning the national care of the language. In her literary texts she exhibits the abundance of lexical layers based mostly on the nature of the Serbian language and its inherent melody, which was, apparently, strictly observed by the writer.

Milica Radović-Tešić